

QUICKSCAN OOSTVAARDERSPLASSEN

Colofon**Auteur(s)****Datum** 19 maart 2018**Versie** 1.0

Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren
Regulusweg 11
Postbus 85980
2508 CR Den Haag
T 088 81 13 000
www.dierenbescherming.nl

© Copyright Dierenbescherming 2018

Niets uit deze publicatie mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren.

Inhoudsopgave

1.	Aanleiding en context	4
2.	Vraagstelling en methode	5
2.1	Vraagstelling	5
2.2	Methoden	5
3.	Bevindingen	7
3.1	Juridische status	7
3.2	Afspraken uit ICMO2	7
3.3	Het protocol vroeg reactief afschot in uitvoering	8
3.3.1	De inhoud van het protocol vroeg reactief beheer	8
3.3.2	Jaarlijkse sterftecijfers	9
3.3.3	Afschot versus dood gevonden	9
3.3.4	Afschotperiode	10
3.3.5	De bevindingen tijdens het veldbezoek	10
4.	Conclusies	12
4.1	ICMO2	12
4.2	Managementplan Staatsbosbeheer incl. vroeg reactief beheer protocol	12
4.3	Duidelijkheid protocol	12
5.	Adviezen	13
5.1	Advies 1, aan de provincie Flevoland en de commissie van Geel	13
5.2	Advies 2 aan provincie Flevoland en Staatsbosbeheer	13
BIJLAGE 1	Kaarten van het gebied - nu en plannen voor de toekomst	14
BIJLAGE 2	Samenvatting diverse deskundigen	15
BIJLAGE 3	Overzicht bevindingen icmo	17
BIJLAGE 4	Het vroeg reactief afschot protocol	21
	Bronnen	22

1. AANLEIDING EN CONTEXT

Jaarlijks uit het publiek haar zorgen over het welzijn van de Konikpaarden, Heckrunderen en edelherten in de Oostvaardersplassen. Ook dit jaar is dit het geval. Honger, lijden en leven in een afgesloten gebied zijn punten die genoemd worden. Naast de groep die zich zorgen maakt over de grotere grazers in het gebied, is er ook een groep die zich zorgen maakt over de totale biodiversiteit in het gebied, met name de beperkte aantallen rietvogels zien zij als zorgelijk. Het bezorgde publiek vraagt zich af waarom de Dierenbescherming 'niets doet' voor de grote grazers.

De Dierenbescherming zet zich in voor het welzijn van deze dieren door betrokkenheid bij het ontwikkelen en evalueren van het vroeg reactieve beheer dat op de Oostvaardersplassen wordt toegepast. Uiteraard heeft dit vroeg reactieve beheer niet enkel voordelen, maar bij een zorgvuldige toepassing van het vroeg reactieve beheer wordt volgens de Dierenbescherming het welzijn van de dieren in de Oostvaardersplassen goed geborgd. Elke andere vorm van beheer, zoals proactief beheer (het afschieten van een groot deel gezonde dieren om de populatie te reduceren tussen augustus t/m januari), anticonceptie toedienen of het afvoeren van gezonde dieren naar het slachthuis om de populatie te reduceren, tast het welzijn van het dier meer aan dan het huidige vroeg reactieve beheer (zie onze visie¹).

Volgens vroeg reactief beheer wordt een dier gedood wanneer de kans groot is dat deze als gevolg van ziekte of verzwakking of door andere oorzaken zoals aanbod van voedsel en weersverwachtingen (omgevingsfactoren) een aankomende periode niet zal overleven. Daarnaast zijn er in 2011 een aantal langetermijnafspraken gemaakt die gericht zijn op het verbeteren van de leefomgeving van de grote grazers. Deze afspraken en het vroeg reactief beheer zijn mede tot stand gekomen door druk vanuit de Dierenbescherming voor een verbeterd beheer van het gebied.

De volgende uitgangspunten voor het beheer van grote hoefdieren in de Oostvaardersplassen worden gehanteerd:

- Zo veel mogelijk rust in het gebied.
- Aan de zorgplicht voldoen door zo zorgvuldig mogelijk vroeg reactief afschot te plegen aan de hand van een scherp afwegingskader.
- Gebiedsuitbreiding te realiseren om zo:
 - natuurlijk trekgedrag mogelijk te maken;
 - meer schuilmogelijkheden te bieden;
 - meer variatie in voedselaanbod te genereren.
- Stukken binnen het gebied uit te rasteren, zodat bosvegetatie kan regenereren. Dit kan dienen als voedselbron en beschutting in mindere tijden.

2. VRAAGSTELLING EN METHODE

2.1 Vraagstelling

Gezien de door de maatschappij geuite zorgen ziet de Dierenbescherming het als haar taak om te toetsen of de gemaakte afspraken uitgevoerd worden conform het advies van de 'International Commission on Management of the Oostvaardersplassen' (ICMO2)ⁱⁱ uit 2010 en het managementplanⁱⁱⁱ van Staatsbosbeheer waarin het vroeg reactief beheer wordt beschreven. Tevens bekijken we of het opgestelde afschotprotocol duidelijk is opgesteld, of eventueel voor verbetering vatbaar is. Dit doen we op basis van een quickscan en een analyse van cijfers en andere documentatie.

2.2 Methoden

- Jurisprudentie
We zijn de laatste jurisprudentie t.a.v. de status van de dieren en de daarbij horende zorgplicht nagegaan en geven een korte schets van de juridische status van de grote hoefdieren.
- Beleid, advies en rapportages
We zijn via de maand- en jaarrapportages van Staatsbosbeheer, eigen observaties tijdens de quickscan en mondelinge en schriftelijke communicatie met Staatsbosbeheer nagelopen welke van de aanbevelingen uit ICMO2 en managementplan zijn opgevolgd.
- Veldbezoek
Er heeft op 9 maart 2018 een veldbezoek plaatsgevonden, waarbij de Dierenbescherming, de Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming (LID), een dierenarts en een wetenschapper onder begeleiding van Staatsbosbeheer werden rondgeleid door het gebied. Tijdens dit veldbezoek concentreerden wij ons op de lichaamsconditie van de dieren, het gedrag van de dieren en de omgevingsfactoren.
- Afschotprotocol
Het vroeg reactief afschotprotocol, dat onderdeel is van het managementplan van Staatsbosbeheer, is tijdens deskresearch kritisch bekeken. Daarbij is gekeken naar:
 - de inhoud van het protocol vroeg reactief beheer, zoals vastgelegd in het managementplan van Staatsbosbeheer;
 - het verloop van de populatieomvang;
 - het totale sterfte percentage;
 - welk deel van de gestorven dieren gedood is door afschot en welke dieren zonder afschot dood zijn gegaan in het gebied (het 'afschotpercentage');
 - of de, na het invoeren van het protocol vroeg reactief beheer, te verwachten verschuiving van de piek van het afschot van maart-april naar januari-februari heeft plaatsgevonden;
 - of in het veld, op 9 maart 2018, geen grote grazers liepen die volgens het protocol vroeg reactief beheer afgeschoten hadden moeten worden;
 - de mate waarin de boswachter en waarnemend dierenarts het protocol vroeg reactief beheer volgen (afgeleid uit vragen aan betrokkenen)
 -
- Literatuur
Er is een literatuuronderzoek gedaan naar de natuurlijke doodsoorzaken, het natuurlijk gedrag en condities van wilde paarden, runderen en edelherten in wintertijd om de bevindingen en de

achtergrond van het protocol vroeg reactief beheer te duiden. Deze informatie is op verzoek beschikbaar.

Op basis van deze informatie hebben wij een aantal voorlopige conclusies getrokken en adviezen geformuleerd voor de Commissie van Geel, Provincie Flevoland en Staatsbosbeheer.

3. BEVINDINGEN

3.1 Juridische status

De meest recente jurisprudentie over de grote grazers in de Oostvaardersplassen komt van het Hof en dateert uit april 2017. Het gaat te ver om de gehele uitspraak te citeren, maar het zegt onder andere dat *“...‘volledige beschikkingsmacht van de mens’ over het dier het doorslaggevende criterium is of er sprake is van een gehouden dier”* en dat *‘Uit het voorgaande volgt dat de grote grazers naar het voorlopig oordeel van het hof niet als ‘gehouden dieren’ als bedoeld in de Wet Dieren kunnen worden gekwalificeerd’*.

De Konikpaarden in het Oostvaardersveld hebben een andere juridische status en zijn, ook volgens Staatsbosbeheer, gehouden dieren.

3.2 Afspraken uit ICMO2

In ICMO2 zijn verschillende adviezen opgenomen. Er is bekeken in welke mate deze adviezen zijn gerealiseerd. In bijlage 3 zijn de uitgebreide tabellen en bronvermelding opgenomen, hieronder volgt een korte samenvatting hieruit.

1. Stel extra gebieden open
ICOM2 bevat aanbevelingen voor het openstellen van verschillende extra gebieden. Deze aanbevelingen zijn overwegend opgevolgd, met uitzondering van het Hollands Hout en de Oostvaarderswissel. Deze zijn niet gerealiseerd, waardoor dieren nog steeds geen toegang hebben tot het Horsterwold. De opengestelde gebieden worden intensief gebruikt. Dit heeft tot gevolg dat de dieren de bast van de bomen eten, waardoor de bomen afsterven. Bomen sterven daarnaast ook door ouderdom. Staatsbosbeheer is begonnen met het aanplanten van 2000 nieuwe bomen.
2. Creëer richels
Gerealiseerd, maar dieren maken weinig gebruik van deze beschutting.
3. Stel een PR team op
Gerealiseerd.
4. Stel een protocol vroeg reactief afschot op
Gerealiseerd.
5. Voer het protocol vroeg reactief afschot uit
Dit protocol wordt uitgevoerd, maar daarbij zijn wel kanttekeningen te maken.
6. Pas op onregelmatige intervallen sterke populatiereductie toe
Dit is niet gerealiseerd in verband met politieke heroverweging.
7. Voorkom bijvoeren en anticonceptie
Dit is niet volledig gerealiseerd.
8. Implementeer een watermanagementplan
Dit is nog niet gerealiseerd. Het plan zal deze zomer, mits er geen bezwaar- en beroepsprocedures volgen, in gang worden gezet.

9. Behoud het stakeholderplatform
Niet gerealiseerd, heeft een andere vorm gekregen.
10. Behoud de wetenschappelijke adviescommissie
Gerealiseerd.
11. Voer een onafhankelijke evaluatie op in 2015
Gerealiseerd en gepubliceerd.
12. Zorg voor een jaarlijks review door een onafhankelijk comité van alle afspraken die zijn gemaakt onder ICMO2
Na 2015 niet gerealiseerd. Staatsbosbeheer heeft voor de gehele organisatie een fauna-adviescommissie opgesteld, met externe deskundigen, die adviseert over faunazaken, inclusief de Oostvaardersplassen.

3.3 Het protocol vroeg reactief afschot in uitvoering

Het protocol vroeg reactief afschot beschrijft wanneer dieren afgeschoten moeten worden. Daarbij wordt gekeken naar de conditie van het dier, het gedrag van het dier en de omgevingsfactoren (voedselbeschikbaarheid, beschutting, temperatuur, wind en neerslag). In het protocol combineert men lichaamsconditie met gedrag om te komen tot een score van de diercondities 1-5 (waarbij 1 slecht is en 5 goed). Zie bijlagen voor de precieze weergaven.

Zeven dagen per week maken zeven boswachters rondes door het gehele grazige deel, de opengestelde bosgebieden en de randen van het moeras. Dieren die in 'twijfelachtige conditie' zijn (dierconditiescore <3) worden in deze dagelijkse rondes extra gecheckt. Eventueel wordt er een extra ronde gemaakt. De dierenarts rijdt normaliter een keer per maand mee door het gebied, in de winter wordt dit opgeschroefd naar een keer in de week. Alle gegevens over een dier dat dood gevonden wordt of afgeschoten wordt, worden genoteerd. Per dier worden de volgende gegevens vastgelegd: diersoort, geslacht, leeftijd, lichaamsconditie, gedrag (wanneer van toepassing), doodsoorzaak, opmerkelijke zaken, datum en locatie.

3.3.1 De inhoud van het protocol vroeg reactief beheer

Bestudering van het protocol roept de volgende vragen op.

- **Dierconditiescore**
Waarom is er een koppeling gemaakt tussen fysieke en gedragsfactoren van het dier? Waarom zijn er globale diercondities gemaakt terwijl het om drie diersoorten gaat met een heel verschillende fysiologie? Met betrekking tot het laatste zijn er wel tekstuele toevoegingen in het managementplan opgenomen, maar deze zijn niet verwerkt in de dierconditiescores. Hoe werkt men dan in de praktijk? Heeft men de hele tekst in het achterhoofd? Of baseren de beheerders zich nog steeds op de tabellen? Waarom is de dierconditiescore niet onafhankelijk gevalideerd of geëvalueerd?
- **Omgevingsscore**
Hoe is de weging van de diverse omgevingsfactoren tot stand gekomen? Sommige factoren zoals voedsel en beschutting lijken heel zwaar mee te wegen, terwijl vorst in veel mindere mate meeweegt. Waarom is dat? Waarom is ervoor gekozen de omgevingsfactoren onevenwichtig en cijfermatig te wegen, terwijl de scoretabel zoals opgesteld op advies van de BAC

evenwichtig en categoriaal (goed-matig-slecht) is?

- **Interactie dierconditiescore – omgevingscore**
Wordt deze voldoende gehanteerd?

3.3.2 Jaarlijkse sterftcijfers

De sterfte in de Oostvaardersplassen fluctueert in de periode 2010 tot heden van circa 2% tot 50% van de totale populatie.

Sterfte kan op twee manieren bekeken worden. Door de absolute aantallen (zie tabel 1) te registreren en door percentages te berekenen (zie tabel 2). De sterftcijfers en -percentages wijken niet af van sterftcijfers in andere natuurlijke systemen. De fluctuatie die tussen de jaren wordt waargenomen is wat kan worden verwacht in natuurlijke systemen, aangezien het ene jaar de condities en omstandigheden anders kunnen zijn dan in het andere jaar.

Tabel 1: sterftcijfers (totale afschot plus dood gevonden) in de winters 2010-2011 t/m 2017-2018 in de Oostvaardersplassen zoals vermeld in de jaarverslagen van Staatsbosbeheer en de maandrapportage.^{iv}

winter	Heckrund	Konikpaard	Edelhert	Totaal
2010-2011	49	128	615	792
2011-2012	98	303	980	1381
2012-2013	149	283	1296	1728
2013-2014	2	17	185	204
2014-2015	71	362	941	1374
2015-2016	66	317	1230	1613
2016-2017	3	75	735	813
2017-2018 (t/m feb 2018)	26	251	1478	1755

Tabel 2: Sterftepercentages per diersoort. Bron: jaarverslagen Staatsbosbeheer

Winter	Heckrund	Konikpaard	Edelhert
2010-2011	14%	12%	25%
2011-2012	28%	26%	30%
2012-2013	23%	16%	17%
2013-2014	50%	25%	38%
2014-2015	29%	26%	30%
2015-2016	30%	30%	41%
2016-2017	2%	8%	22%
2017-2018 (t/m feb 2018)	11%	24%	37%

3.3.3 Afschot versus dood gevonden

In het protocol vroeg reactief beheer is de norm opgenomen om minder dan 90% van de sterfte door afschot te laten plaatsvinden. In het protocol staat: "Hierbij dient opgemerkt te worden dat niet te

voorkomen is dat er toch ook dieren op een natuurlijke wijze zullen sterven aan het einde van de winter. Een plotselinge verslechtering van de conditie kan optreden. Dit gebeurt overal in de natuur, waarbij een plotselinge verslechtering inhoudt dat er geen sprake is van langdurig lijden. Verder wordt bij het vroeg reactief beheer geaccepteerd dat niet uit te sluiten is dat er dieren geschoten worden die mogelijk toch de winter overleefd zouden hebben.” In tabel 3 is te zien dat deze norm alleen in 2016-2017 voor alle diersoorten is gehaald, in de overige jaren is het afschotpercentage voor een of meerdere soorten lager dan 90%.

Tabel 3: Het percentage geschoten dieren t.o.v. het totaal aantal dieren dat gestorven is in het gebied. * afschot t/m februari 2018.

Winter	Heckrund	Konikpaard	Edelhert
2010-2011	<u>83%</u>	92%	97%
2011-2012	<u>74%</u>	90%	<u>86%</u>
2012-2013	<u>75%</u>	<u>83%</u>	<u>88%</u>
2013-2014	<u>0%</u>	82%	99%
2014-2015	<u>79%</u>	91%	96%
2015-2016	<u>68%</u>	<u>86%</u>	92%
2016-2017	99%	100%	99%
2017-2018*	<u>81%</u>	95%	96%

3.3.4 Afschotperiode

In het protocol vroeg reactief beheer staat: “in de praktijk zal dit [het toepassen van het vroeg reactief beheer] er toe leiden dat - waar afschot op basis van het vigerende [laat-reactief] protocol met name plaatsvond in de maanden maart en april - er een verschuiving naar eerder in het jaar zal gaan plaatsvinden. Beoogd wordt om een intensief toezicht op de conditie van de grote grazers het beheer vooral in de periode januari- februari te laten plaatsvinden. Effect hiervan is dat dieren die met een zekere waarschijnlijkheid de winter niet zullen overleven niet onnodig en langdurig in een slechte conditie zullen verkeren.”

Volgens het protocol is het dan ook wenselijk dat de dieren waarvan wordt verwacht dat zij de winter niet overleven al in januari/februari geschoten worden. In de jaarverslagen van Staatsbosbeheer is te lezen dat, ondanks het toepassen van het vroeg reactieve beheer, er jaren zijn waarin de meerderheid van dieren in maart/april sterft. In de winter van 2017-2018 zijn t/m februari de sterftecijfers al hoger dan in alle andere jaren waarin het vroeg reactief afschotbeleid is gevoerd (zie: tabel 1). Komt dit omdat men nu meer conform vroeg reactief beheer werkt, terwijl men eerder meer via laat reactief beheer werkte? Deze vraag hebben wij voorgelegd aan Staatsbosbeheer en zij geeft aan dat de piek van het afschot erg afhankelijk van de omgevingscondities, en dat het vroeg reactief beheer niet altijd zorgt voor een afschotpiek eerder in de winter.

3.3.5 De bevindingen tijdens het veldbezoek

1. De Konikpaarden in het Oostvaardersveld zijn, ook volgens zeggen van Staatsbosbeheer, gehouden dieren. Voor deze dieren geldt dan ook een hogere zorgplicht dan voor de dieren in de Oostvaardersplassen. Op de dag van het veldbezoek stond daar een dier met dierconditie 1. Een gehouden dier zou niet in een dergelijk slechte conditie aangetroffen mogen worden. Zelfs onder het vroeg reactief beheer zou dit dier met de toen aanwezige omgevingscondities al afgeschoten moeten zijn toen het nog dierconditie 2 had. Staatsbosbeheer heeft dan ook de nodige zorg onthouden aan dit dier. Het is noodzakelijk dat Staatsbosbeheer zich bewust is van

de hogere zorgplicht voor de dieren in het Oostvaardersveld en hiernaar handelt.

2. De dieren die we in het veld observeerden, waren voor een overgroot deel in goede dierconditie. Ze kwamen met de toen geldende omgevingsfactoren niet in aanmerking voor afschot (enkele uitzonderingen daar gelaten). Een expert schatte de lichaamsconditie van de Heckrunderen zorgwekkend laag in.
3. Het protocol geeft combinaties van fysieke conditie, gedrag en omgevingsfactoren als richtlijn voor het moment van afschieten. Omgevingsfactoren betreffen onder andere schuilmogelijkheden en weersverwachtingen. Tijdens het veldbezoek zijn er vragen hierover gerezen. Er is onvoldoende gebleken dat het protocol in alle gevallen gevolgd wordt.
4. Volgens het managementplan zouden dieren in een twijfelachtige conditie (dierconditie <3) moeten worden gelogd en binnen 24 uur opnieuw beoordeeld. Staatsbosbeheer legt op haar ronde niet vast of er twijfelachtige dieren zijn waargenomen (boswachters komen immers elke dag terug in het veld voor een tot drie rondes). Staatsbosbeheer geeft aan dat het ook niet altijd mogelijk is om na 24 uur het dier waarover men twijfelde terug te vinden, dit geldt met name voor edelherten.
5. We krijgen naar aanleiding van het veldbezoek het gevoel dat het uitgangspunt van Staatsbosbeheer is: 'liever een dier te weinig schieten dan een dier te veel'. Dit uitgangspunt past bij een laat reactief afschotbeleid. Volgens het vroeg reactief afschotbeleid is het uitgangspunt: 'liever een dier te veel dan een dier te weinig afschieten, om zo onnodig lijden te voorkomen'. Met andere woorden, volgens het vastgestelde protocol is het beter om bij twijfel afschot toe te passen om onnodig lijden te voorkomen.

4. CONCLUSIES

Deze quickscan heeft tot doel het toetsen of de afspraken uitgevoerd worden conform het advies van de 'International Commission on Management of the Oostvaardersplassen' (ICMO2)^v uit 2010 en het managementplan^{vi} van Staatsbosbeheer waarin het vroeg reactief beheer wordt beschreven. Tevens bekeken wij of het afschotprotocol duidelijk is opgesteld, of eventueel voor verbetering vatbaar is.

4.1 ICMO2

De aanbevelingen uit ICMO2 zijn overwegend gerealiseerd, maar de maatregelen voor gebiedsbeheer zijn te weinig toegepast (Hollands Hout, Oostvaarderswissel). Hierdoor is de kwaliteit van de tot op heden opengestelde gebieden sterk achteruitgegaan. Daarnaast heeft er geen onafhankelijke jaarlijkse review plaatsgevonden.

4.2 Managementplan Staatsbosbeheer incl. vroeg reactief beheer protocol

Er is een protocol vroeg reactief beheer opgesteld, maar de Dierenbescherming heeft vragen bij de mate waarin dit in alle gevallen wordt toegepast. De redenen hiervoor zijn:

1. Uitspraken door de verantwoordelijke personen over het meewegen van omgevingsfactoren.
2. Waarneming van enkele dieren die tijdens de quickscan afschotwaardig werden geacht.
3. De waarneming van een lid van de commissie dat met name de Heckrunderen erg mager waren, inclusief het boven de norm liggende natuurlijke sterfpercentage van deze runderen.
4. Het uitblijven van de verschuiving van de afschotpiek van maart/april naar jan/februari.

4.3 Duidelijkheid protocol

1. De koppeling tussen gedrag en lichaamsconditie tot het samengestelde construct "dierconditie" is verwarrend. Verder geldt het protocol voor drie zeer verschillende diersoorten. De vraag is of het protocol voldoende recht doet aan de verschillen tussen deze diersoorten.
2. De omgevingscore zoals die momenteel wordt samengesteld is mogelijk niet voldoende representatief voor de heersende omstandigheden.

5. ADVIEZEN

5.1 Advies 1, aan de provincie Flevoland en de commissie van Geel

Het openstellen van bosgebieden en het implementeren van het watermanagementplan verloopt traag. Ook een verbinding naar het Horsterwold is nog steeds niet gerealiseerd. Omdat grote grazers in de winter behoefte hebben aan beschutting en meer voeding halen uit houtachtige gewassen, is het essentieel dat openstelling, uitbreiding en uitrastering in het gebied zelf plaatsvindt om bos te laten regenereren. Geef Staatsbosbeheer daarom de opdracht en de middelen om:

1. delen in het begraasde deel uit te rasteren en dit over de jaren te rouleren. Dit is een goede manier om natuurlijke predatiedruk na te bootsen en daarmee de begrazingsdruk te verlagen;
2. de verbinding naar het Hollands hout versneld te realiseren en de verbinding naar het Oostvaardersveld te verbeteren. Momenteel is deze doorgang te beperkt en vinden te weinig dieren de doorgang, bovendien is deze nu enkel voor Edelherten toegankelijk. Zorg dat alle drie de diersoorten hier gebruik van kunnen maken;
3. de verbinding naar het Horsterwold te realiseren via de Oostvaarderswissel;
4. onafhankelijk onderzoek uit te laten voeren naar het jaarrond dierenwelzijn van de grote hoefdieren in het gebied;
5. het watermanagementplan uit te voeren.

5.2 Advies 2 aan provincie Flevoland en Staatsbosbeheer

Op basis van de gesprekken en het nalopen van de jaarverslagen kunnen wij niet vaststellen of het protocol vroeg reactief beheer volgens afspraak wordt uitgevoerd. Tijdens ons veldbezoek kwam het merendeel van de dieren niet in aanmerking voor afschot op basis van het protocol, wel zagen we een aantal twijfelgevallen. Bovendien zien we in de jaarverslagen na de invoering van het protocol vroeg reactief beheer geen duidelijke verschuiving naar afschot eerder in de winter. Dit is tegen de verwachting in en zou een indicatie kunnen zijn dat men meer conform laat reactief beheer handelt, dan volgens vroeg reactief beheer. Daarnaast zien wij in de monitoringsrapportages nauwelijks variatie in de omgevingsscore, dit bevreedt ons. Men zou verwachten dat de omgevingsscore afneemt naarmate de winter vordert. Ten slotte heeft de door ICMO2 en de tussen de provincie en het Rijk afgesproken voorgestelde jaarlijkse evaluatie met betrekking tot het uitgevoerde beheer niet plaatsgevonden.

Bovenstaande heeft de Dierenbescherming besproken met Staatsbosbeheer en dit heeft ertoe geleid dat wij inzage hebben gekregen in alle data met betrekking tot diercondities. Ook zal een van de inspecteurs van de LID de komende weken en in volgende jaren een aantal keer meelopen met het beheer. Op basis daarvan kunnen wij pas echt conclusies trekken over of het vroeg reactief beheer volgens afspraak wordt uitgevoerd. Om een goede beoordeling te maken adviseren wij Staatsbosbeheer en provincie het volgende:

1. Monitor en evalueer in het komend winterseizoen of de afspraken uit het protocol vroeg reactief beheer wordt uitgevoerd zoals afgesproken en doe dit met externe deskundigen. Een begin kan gemaakt worden door bestaande data goed te analyseren. Daarnaast moeten in het aankomend seizoen de belangrijke parameters uit het vroeg reactief beheer gepubliceerd worden, zodat inzichtelijk is dat er een goede koppeling is gemaakt tussen dierconditie en omgevingsscore;
2. Evalueer het huidige protocol met een team van deskundigen en bepaal of dit verbeterd moet worden;
3. Laat een onafhankelijke expert op het gebied van dierenwelzijn vanaf vroeg in de winter meelopen met de uitvoering van het afschot.

BIJLAGE 1 KAARTEN VAN HET GEBIED - NU EN PLANNEN VOOR DE TOEKOMST

Figuur 1: Plattegrond van de Oostvaardersplassen (6000 ha, waarvan 1600 ha open water, 2000 ha riet en 2400 ha gras en bos).

Figuur 2: plattegrond Toekomstvisie Oostvaardersplassen, met verbinding Oostvaarderswold naar het Horsterwold en geïmplementeerd watermanagementplan in moerasgedeelte

BIJLAGE 2 SAMENVATTING DIVERSE DESKUNDIGEN

Dierenarts

1. Je kunt zien dat de dieren hebben ingeteerd op hun vetreserve en in hun hypo-metabolische staat zijn, dus trager in hun beweging, met name bij de Heckrunderen.
2. Voedselbeschikbaarheid van het gebied zelf is nihil, net als beschutting.
3. Constateert dat dieren met name op hun gedrag worden beoordeeld om wel of niet te worden afgeschoten.
4. Mogelijk zijn de criteria aangepast, zonder omgevingsconditiescores in het achterhoofd, en is daarover onvoldoende naar buiten gecommuniceerd?

Ecoloog

1. Dikke wintervacht maakt score van de lichaamsconditie moeilijker.
2. Brandganzen in groten getale aanwezig, is voedselconcurrent van de grote hoefdieren.
3. Gebied kaal en afgegraasde indruk.
4. Richels worden niet frequent gebruikt.
5. Bijvoerplekken worden door alle drie de diergroepen goed bezocht.
6. Verreweg de meeste dieren zijn alert.
7. Duidelijk dat dieren hun vetreserves hebben aangesproken.
8. Buitenkant van de dieren niet optimaal, maar nog wel reserves aanwezig in het lichaam.
9. Geen dier dat door zijn gedrag aangaf niet verder te kunnen.
10. Deze scan gaat voorbij aan het gegeven dat niet alle dieren zichtbaar zijn.
11. Kan niet aangeven of er voldoende voedsel beschikbaar is om de populatie te voeden tot het verwachte einde van de winter.

LID inspecteur

1. Konikpaard in Oostvaardersveld cachectisch.
2. Moeilijk observeren vanuit het voertuig.
3. Nagenoeg geen voedsel uit het gebied.
4. Dieren worden bijgevoerd.
5. Troosteloos gebied, Driehoek biedt geen voedsel of beschutting.
6. Twee gevallen gezien bij eerste voederplaats waarvan ik dacht dat deze voor afschot in aanmerking kwamen, 1 edelhert en 1 Konikpaard. Dierenarts en boswachter van Staatsbosbeheer gaven aan te twifelen over deze dieren.
7. Dieren die zich niet bij de voederplekken bevonden waarschijnlijk het veld ingetrokken om te herkauwen of om te zoeken naar opkomend voedsel
8. Opvallend is dat dieren met lichaamsconditiescore 2 hun buik overvol hebben gegeten.
9. De lichaamsconditiescore van de Heckrunderen langs de slootlastig vast te stellen vanwege de wintervacht. Wel duidelijk lagere lichaamsconditiescore dan edelherten en Konikpaarden. Dieren zijn alert maar wel traag. Ook hier een dier waarvan ik denk dat deze afschotwaardig was.
10. Een deel van de kadavers van edelherten laat Staatsbosbeheer bewust liggen voor de populatie vossen en andere aaseters.
11. In het Kotterbos zijn veel bomen aangevreten. Er waren veel Heckrunderen en edelherten bij de voerplek. Geen dieren gezien die voor afschot in aanmerkingen komen. Bij de tweede voerplek in het Kotterbos twee edelherten gezien die voor afschot in aanmerking kwamen.
12. Er zijn 7 schutters belast met het afschot.
13. Onbekend hoeveel dieren er in de eerste twee weken maart zijn afgeschoten.

14. Afschieten zal door voerplaatsen bemoeilijkt worden omdat dieren daar clusteren.
15. Te laat betrokken om te beoordelen of het protocol goed gevolgd is.
16. Vreemd dat ik zo weinig 'slechte' grote grazers heb gezien. Komt dit door verhoogd afschot in de afgelopen twee weken, of zijn we op plaatsen geweest waar zich de 'betere' grote grazers bevinden, of is er sprake van massahysterie?
17. Verzoek om komende weken een aantal keer mee te mogen tijdens de rondes waar mogelijk afschot plaatsvindt gehonoreerd door Staatsbosbeheer.
18. Voor aankomende winter het advies om goed te monitoren en vast te leggen.

BIJLAGE 3 OVERZICHT BEVINDINGEN ICMO

Afspraken uit ICMO2

De adviezen opgenomen in ICMO2 bestaan uit drie delen. Het eerste deel bevat adviezen voor de periode 2010-2011. De evaluatie van deze adviezen is gepubliceerd in: "ICMO2 in de OVP. Eerste Jaarevaluatie uitvoering ICMO2-adviezen in het Oostvaardersplassengebied." (Beheeradviescommissie 2012)^{vii}. De adviezen worden hieronder besproken.

Aanbevelingen ICMO2 2010-2011	Stand van zaken	Opmerkingen
Openstellen Oostvaardersbos voor alle drie de soorten in de winter.	Gerealiseerd	Het Oostvaardersbos (Almere kant, 100 ha) is jaarrond open voor edelherten. In de winter open voor paarden en heckrunderen. Bomen hebben te lijden doordat de hoefdieren de basten schillen. Om te voorkomen dat het hele bos aangetast wordt, is Staatsbosbeheer hier begonnen met het aanplanten van bomen. Deze zijn beschermd tegen vraat maar bieden nu nog niet voldoende beschutting.
Openstellen Driehoek voor alle drie de soorten in winter.	Gerealiseerd	De Driehoek (75ha) is jaarrond opengesteld voor alle drie de soorten grote hoefdieren. De Driehoek bestond uit wilgenbomen. Deze zijn inmiddels allemaal door ouderdom, ziekte, vraat, afgestorven. Staatsbosbeheer is hier begonnen met het aanplanten van bomen. Deze zijn beschermd tegen vraat, maar bieden nu nog niet voldoende beschutting. In het voorjaar zal ook struweel worden aangeplant.
Creëer richels	Gerealiseerd	Richels (1000m) zijn aangelegd. Dieren maken weinig gebruik van deze beschutting.
Stel een PR-team op	Gerealiseerd	Het pr-comité is na ICMO2 ingesteld en staat beschreven in het managementplan van december 2013. In het comité zitten: woordvoerder (vz), regionaal communicatieadviseur, junior boswachter publiek, boswachter publiek, beheerder Buitencentrum en gebiedsmanager. Daarnaast schuiven mensen aan naar gelang de agenda. In de winter komt het pr-comité één keer in de 4-6 weken bij elkaar, in de zomermaanden in een iets lagere frequentie. Staatsbosbeheer heeft creatieve vormen zoals het wilderniscafé opgezet waarbij filosofische vraagstukken worden besproken met het publiek. Staatsbosbeheer is zich bewust van de maatschappelijke en politieke discussie over de Oostvaardersplassen. Vooral de concepten "natuur" en "dierenwelzijn" roepen veel vraagtekens, discussies en emoties op. Mensen kennen het gebied onvoldoende. Het publiek hiermee meer bekend maken, maar ook een luisterend oor zijn voor de vragen en emoties die het beheer oproept, is een belangrijke opgave voor het PR-comité. Daarbij staat voorop dat in de communicatie het totale verhaal over de Oostvaardersplassen verteld wordt. Staatsbosbeheer wil de betrokkenheid bij het publiek verder vergroten en zal daarbij transparant communiceren over alle aspecten van het beheer.

Het tweede deel van IMCO2 bevat adviezen voor de periode waarin de verbinding van de Oostvaardersplassen met het Horsterwold (en op termijn naar de Veluwe) via de nog aan te leggen Oostvaarderswissel nog niet is gerealiseerd. Deze adviezen zijn momenteel van toepassing en worden in onderstaande tabel besproken. Dit is eerder ook gedaan door de Beheeradviescommissie in december 2014 (ICMO2 in de Oostvaardersplassen, evaluatie implementatie van ICMO2-adviezen en het beheer in het Oostvaardersplassengebied)^{viii}.

Aanbevelingen ICMO2 vanaf 2011	Stand van zaken	Opmerkingen
Vroeg reactief afschotprotocol opstellen en uitvoeren	Gerealiseerd	Zie hoofdstuk 3.3
Stel een plan op en pas op onregelmatige intervallen sterke populatiereductie toe op een, twee of drie soorten	Niet gerealiseerd	Uit de eerste evaluatie uit 2012 blijkt dat de staatssecretaris van EL&I dit reductieplan niet noodzakelijk vond. Staatsbosbeheer heeft wel een calamiteitenplan opgesteld waarin is vastgelegd wat er moet gebeuren onder de volgende scenario's: <ol style="list-style-type: none"> 1. Het niet kunnen borgen van het dierenwelzijn 2. Onacceptabele verkeersveiligheidsproblemen 3. Voortbestaan van de kuddes 4. Dierziektes
Open de helft van het Hollandse Hout (500 ha) in de winter voor alle drie de soorten.	Niet gerealiseerd	De voorbereidingen zijn getroffen maar het gebied is nog niet open. Dit omdat er nog werkzaamheden in het Hollands Hout plaatsvinden (zand inbrengen en slenk aanleggen). De toegang naar het Hollands Hout verloopt via het Oostvaardersveld. Als het open gaat, naar verwachting in 2021, zal dit eerst alleen voor Edelherten zijn. De 90 Konikpaarden in het Oostvaardersveld krijgen (nog) geen toegang tot het Hollands Hout. De edelherten kunnen nu naar het Oostvaardersveld via een smalle tunnel, tot op heden maken hier enkel 12-15 herten gebruik van. De toegang tot Hollands Hout zal gesloten blijven zolang er geen grote populatie edelherten in het Oostvaardersveld verblijft.
Open het Kotterbos het gehele jaar door voor alle drie de soorten.	Niet volledig gerealiseerd	Het Kotterbos is jaarrond opengesteld voor edelherten. De Heckrunderen en paarden kunnen daar enkel in de winter terecht. In het Kotterbos zijn delen van het bos geveld door vraat en ouderdom van het bos. Regeneratie vindt niet plaats op natuurlijke wijze door intensieve begrazing. Staatsbosbeheer heeft er nu voor gekozen om bomen aan te planten, welke zijn beschermd tegen vraat, maar bieden nu nog niet voldoende beschutting. Op onze observatieronde hebben wij geen Konikpaarden waargenomen in dit bos.

<p>Evalueer de ervaringen van jaarrond openstellen van Kotterbos en Oostvaarderswissel om te evalueren of het Hollands Hout ook jaarrond opengesteld kan worden.</p>	<p>Niet gerealiseerd</p>	<p>Evaluatie is niet mogelijk aangezien alleen het Kotterbos jaarrond is opengesteld, alleen voor Edelherten. De Oostvaarderswissel is (nog) niet gerealiseerd doordat de politiek hier (nog) niet achter staat. In het Hollands Hout zijn nog geen dieren toegelaten. Het is duidelijk dat het toelaten van grote hoefdieren in hoge dichtheden zoals in de OVP, jaarrond, niet bevorderlijk is voor de regeneratie van bos. Hiermee moet rekening gehouden worden, ook in het Hollands Hout en de nog te realiseren Oostvaarderswissel. De gebieden kunnen wel jaarrond opengesteld worden voor grote hoefdieren, maar dan moet op kunstmatige wijze bos en struweel aangeplant worden om de winterhabitatfunctie te behouden.</p>
<p>Neem stappen om de 120m wijde Oostvaarderswissel te realiseren voor verbinding naar het Hosterwold</p>	<p>Niet gerealiseerd</p>	<p>Er is (nog) geen politiek meerderheid om deze wissel te realiseren.</p>
<p>Voorkom bijvoeren en anticonceptie.</p>	<p>Niet volledig gerealiseerd</p>	<p>Bijvoeren heeft alleen in 2010 en 2018 plaatsgevonden. Anticonceptie is niet toegepast. Gezien de uitzonderlijke omstandigheden in 2018 was bijvoeren, een besluit vanuit provincie genomen, een begrijpelijke stap. Aangezien het laat in de winter plaatsvond, zal het waarschijnlijk weinig invloed hebben op de natuurlijke selectieprocessen die noodzakelijk zijn om grote hoefdierpopulaties gezond te houden.</p>
<p>Implementeer het water management plan</p>	<p>Nog niet gerealiseerd</p>	<p>Dit plan zal deze zomer, mits er geen bezwaar en beroepsprocedures volgen, in gang gezet worden. Bevat droog laten vallen en af en toe overstromen van gebieden, waardoor de toegankelijkheid van het moerasdeel voor grote hoefdieren varieert.</p>
<p>Behoud het stakeholderplatform</p>	<p>Niet gerealiseerd</p>	<p>Het stakeholderplatform is opgeheven en heeft de vorm gekregen van overleg met de individuele stakeholders. Het opheffen van het stakeholderplatform is een goede stap geweest. De verschillen tussen de diverse stakeholders waren te groot om tot constructieve overleggen te komen. Staatsbosbeheer informeert alle geïnteresseerde stakeholders actief over besluiten en ontwikkelingen in het beheer en over de resultaten van de monitoring. Een actieve inbreng van de belanghebbenden wordt gestimuleerd, door het betrekken van omwonenden bij o.a. het uitwerken van de Poorten Nationaal Park.</p>

Behoud de wetenschappelijke adviescommissie	Gerealiseerd	De wetenschappelijke adviesgroep bestaat uit diverse externe deskundigen. Zij komen 2x per jaar bij elkaar en hebben een onderzoeksagenda opgesteld. De onderzoeksvragen zijn breder dan het gedrag en welzijn van grote hoefdieren maar dit zijn wel onderwerpen die in de agenda zijn opgenomen.
Voer een onafhankelijke evaluatie op in 2015	Gerealiseerd	Heeft plaatsgevonden en is gepubliceerd.

Het derde deel van ICMO2 bevat afspraken die van toepassing zijn nadat de Oostvaardersplassen en het Horsterwold aan elkaar verbonden zijn middels de Oostvaarderswissel. Dit is tot op heden niet gebeurd en betreft afspraken voor de toekomst. We bespreken hieronder alleen die punten uit dit deel die relevant zijn. ICMO2 geeft aan dat het Oostvaarderswold project, dus het verbinden van de Oostvaardersplassen met het Horsterwold hoge prioriteit heeft maar accepteert dat dit eventueel meer tijd vergt vanwege beperkingen in budgetten.

Maatregelen na het realiseren van de verbinding tussen Oostvaardersplassen en Horsterwold	Stand van zaken	Opmerkingen
Zorg voor een jaarlijks review door een onafhankelijk comité.	Is na 2015 niet tot stand gekomen. Staatsbosbeheer heeft voor de gehele organisatie een fauna-adviescommissie opgesteld, met externe deskundigen, die adviseren over faunazaken.	Ondanks dat de realisatie van de verbinding nog niet heeft plaatsgevonden, is het evengoed verstandig om buiten de jaarverslagen ook externen te betrekken bij een jaarlijkse review van alle maatregelen in het gebied, inclusief het welzijn van grote grazers. In de overeenkomst met provincie en het Rijk is afgesproken dat er regelmatig reviews gemaakt zullen worden van het welzijn van de grote grazers ^{ix} .

BIJLAGE 4 HET VROEG REACTIEF AFSCHOT PROTOCOL

	Fysieke kenmerken	Gedragskenmerken
Dierconditie 1 (slecht)	<ul style="list-style-type: none"> • Doornuitsteeksels als tanden van een zaag • Zeer sterk ingevallen bedekking tussen doorn- en dwarsuitsteeksels • Zeer sterk ingevallen buikvulling • Bedekking tussen heupbeen en zitbeen ernstig ingevallen, geen vlees aanwezig • Zitbeenderen zeer prominent met diepe V-vormige holte onder de staart 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewegingsgedrag: zeer traag, onregelmatige bewegingen, struikelen vaak, niet vast op de benen • Onderzoekend gedrag: gedesoriënteerd, apathisch • Sociaal gedrag: afgezonderd • Foerageergedrag: geen
Dierconditie 2 (slecht -matig)	<ul style="list-style-type: none"> • Doornuitsteeksels als duidelijk zichtbaar • Sterk ingevallen bedekking tussen doorn- en dwarsuitsteeksels • Sterk ingevallen buikvulling • Bedekking tussen heupbeen en zitbeen duidelijk ingevallen, weinig vlees aanwezig • Zitbeenderen prominent met diepe, bijna V-vormige holte onder de staart 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewegingsgedrag: traag, onregelmatige bewegingen, struikelen vaak, minder vast op de benen • Onderzoekend gedrag: gedesoriënteerd, niet alert, passief • Sociaal gedrag: volgt de groep vertraagd • Foerageergedrag: geen
Dierconditie 3 (matig)	<ul style="list-style-type: none"> • Doornuitsteeksels individueel te onderscheiden • Duidelijk ingevallen bedekking tussen doorn- en dwarsuitsteeksels • Sterk ingevallen buikvulling • Bedekking tussen heupbeen en zitbeen sterk ingevallen, zeer licht beveesd • Zitbeenderen prominent U-vormig, holte onder de staart 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewegingsgedrag: minder krachtige bewegingen, • Onderzoekend gedrag: licht passief • Sociaal gedrag: minder interactief, wel in de buurt van de groep • Foerageergedrag: blijvend op zoek naar voedsel
Dierconditie 4 (matig - goed)	<ul style="list-style-type: none"> • Doornuitsteeksels individueel te onderscheiden • Duidelijk ingevallen bedekking tussen doorn- en dwarsuitsteeksels • Enigszins ingevallen buikvulling • Bedekking tussen heupbeen en zitbeen enigszins ingevallen, licht beveesd • Zitbeenderen prominent U-vormig, holte onder de staart 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewegingsgedrag: krachtige bewegingen, • Onderzoekend gedrag: actief • Sociaal gedrag: matig interactief, wel in of bij de groep • Foerageergedrag: blijvend op zoek naar voedsel
Dierconditie 5 (goed)	<ul style="list-style-type: none"> • Geraamte en bedekking goed in balans • Doornuitsteeksels niet meer goed te onderscheiden • Geen afzonderlijke dwarsuitsteeksels zichtbaar • Geen ingevallen buikvulling • Bedekking tussen heupbeen en zitbeen licht tot goed beveesd • Zitbeenderen afgerond, ondiepe holte onder de staart 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewegingsgedrag: goed gecoördineerd, krachtig • Onderzoekend gedrag: alert, reagerend op aanwezigheid mensen of andere dieren • Sociaal gedrag: interactief, verzorgt zichzelf, in de groep • Foerageergedrag: passend bij omgeving

Omgevings factor	Waarde	beschrijving
Beschikbaar voedsel tot einde van de winter	10	voor 100% van populatie
	8	voor 75% van populatie
	6	voor 50% van populatie
	4	voor 25% van populatie
	2	bijna geen voedsel beschikbaar
beschutting	15	Optimale beschikbaarheid voor 100% van de dieren
	12	beschikbaarheid voor 75% van de dieren
	9	beschikbaarheid voor 50% van de dieren
	6	beschikbaarheid voor 25% van de dieren
	3	bijna geen beschutting beschikbaar
Temperatuur	5	wisselend, geen extrema
	3	extreem (koud: <5 Celsius) over periode van 5 tot 10 dagen
	1	extreem (koud: <5 Celsius) over periode van meer dan 10 dagen
Wind	5	wisselend, geen extrema
	3	periode tot 3 dagen, >5 Beaufort
	1	periode >3, >5 Beaufort
Neerslag	5	wisselend, geen extrema
	3	extreem (voedsel niet toegankelijk) over periode van meer dan 3 dagen
	1	extreem (voedsel niet toegankelijk) periode van meer dan 5 dagen

De theoretische maximum waarde in dit schema is 40. Om tot een meer bruikbare 8-puntsschaal te komen wordt de

	Omgevingsconditie (totaal/5)							
	<2	3	<4	<5	<6	<7	<8	8
Dierconditie	(slecht)							(goed)
5.00 (goed)								
4.00								
3.00	X	X	X	X				
2.00	X	X	X	X	X	X	X	
1.00 (slecht)	X	X	X	X	X	X	X	X

X = cull, *dierconditie (scale 1-5) omvat de lichamelijke conditie plus gedrag.

BRONNEN

i

https://www.dierenbescherming.nl/userfiles/content/IHWLD/Oostvaardersplassen_sept2017update.pdf

ii <https://www.staatsbosbeheer.nl/-/media/08-dossiers/oostvaardersplassen/2010nov-icmo2-rapport-oostvaardersplassen-en.pdf?la=nl-nl&hash=E30EA0C4FC50A2901A6467B2905ACB301C19A67E>

iii <https://www.staatsbosbeheer.nl/-/media/08-dossiers/oostvaardersplassen/2013dec-managementplan-oostvaardersplassen.pdf?la=nl-nl&hash=C86FCDF00D8030B88806E67B1F6C000A3FF2FE4F>

iv <https://www.staatsbosbeheer.nl/over-staatsbosbeheer/dossiers/oostvaardersplassen-beheer/links-en-downloads>

v <https://www.staatsbosbeheer.nl/-/media/08-dossiers/oostvaardersplassen/2010nov-icmo2-rapport-oostvaardersplassen-en.pdf?la=nl-nl&hash=E30EA0C4FC50A2901A6467B2905ACB301C19A67E>

vi <https://www.staatsbosbeheer.nl/-/media/08-dossiers/oostvaardersplassen/2013dec-managementplan-oostvaardersplassen.pdf?la=nl-nl&hash=C86FCDF00D8030B88806E67B1F6C000A3FF2FE4F>

vii <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2012/05/31/eerste-jaarrapportage-implementatie-icmo-2/eerste-jaarrapportage-implementatie-icmo-2.pdf>

viii <https://www.staatsbosbeheer.nl/-/media/08-dossiers/oostvaardersplassen/2015-evaluatierapport-implementatie-icmo2.pdf?la=nl-nl&hash=3713EEAD23D1468CCBF7F7F299B12489F74A9588>

ix <https://www.staatsbosbeheer.nl/-/media/08-dossiers/oostvaardersplassen/2017-overeenkomst-dierenwelzijn-in-de-oostvaardersplassen.pdf?la=nl-nl&hash=E39D26677CD9FE21B0491550D1C5E2489099802B>